

Таким чином, стверджуємо, що сервіси для генерції зображення за допомогою штучного інтелекту беззаперечно підходять для використання всіма учасникам освітнього процесу. Вони допомагають учителям створювати професійні та естетично привабливі матеріали, залучають учнів до активного навчання, критичного мислення та розвивають їхні творчі навички. Організація освітнього процесу із використанням нових форм візуального представлення інформації розширює можливості середовища взаємодії учасників цього процесу.

Використання засобів візуалізації на заняттях робить їх цікавішими, збільшує можливість реалізації діяльнісного підходу, оскільки учасники наочно уявляють предмет розмови, а відтак створює сприятливі умови для осмислення запропонованої інформації. Перспективними напрямками досліджень є викори-

стання візуальних елементів за допомогою штучного інтелекту із залученням різноманітних стилів культури і мистецтва.

Список використаних джерел.

1. 22 цитати Тараса Шевченка. Режим доступу: <https://spadok.org.ua/taras-shevchenko/22-tsytyat-tarasa-shevchenka>
2. 27 найпопулярніших поезій Тараса Шевченка. Режим доступу: <https://osvitanova.com.ua/posts/4740-27-naipopuliarnishykh-poezii-tarasa-shevchenka>
3. Сервіс «Leonardo ai». Режим доступу: <https://app.leonardo.ai/>
4. Сервіс «Microsoft designer». Режим доступу: <https://designer.microsoft.com/>
5. Сервіс «Playground». Режим доступу: <https://playground.com/>
6. Сервіс «Word art». Режим доступу: <https://wordart.com/>
7. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1: Поезія 1837-1847. — С. 124-126; С. 631-633. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev1.htm>, вільний. — Назва з екрана. — Т. Г. Шевченко «Поезія 1837-1847»

Роксоляна Кохан,

кандидатка філологічних наук,
доцентка кафедри міжкультурної комунікації
та перекладу, Львівський національний
університет імені Івана Франка

«Страшенно» та «неймовірно»: рецептивно- інтерпретаційні маркери самотності в романі Джонатана Сафрана Фоера «Страшенно голосно і неймовірно близько»

УДК 821.09(73)(092)ФОЕР

<https://doi.org/10.33989/3083-6387.2025.2.329677>

Дослідження сучасної світової літератури, серед численних аспектів поетологічного дискур-

© Роксоляна Кохан, 2025

су, зосереджується на пошуку методологічних засад осмислення людини у світі та світу в людині. Характерна для попередніх епох опозиція/дихотомія «людина-світ» у новітньому літературознавчому дискурсі простеє до втілення об'єктивно зумовленої єдності. Наукові дослідження, присвячені існуванню людини як універсальної ментальної парадигми, балансують між поняттями «постмодернізм» (Д. Затонський, М. Кайку, Б. Левіс, Л. Хатчеон, У. Еко, Ж. Бодріар, Ж. Ф. Ліотар, В. В. Лейч та ін.), «метамодернізм» (Т. Вермюлен, Р. ван ден Аккер, Д. Биков, О. Митрошенков, М. Епштейн, А. Кірбі та ін.), «антропологічний поворот» (М. Марковський, О. Галета, К. Гірц, Дж. Маркус, М. Фішер, Е. Саїд, Г. Співак, Дж. Кліффорд та ін.) тощо та методологічними дослідженнями довкола поетологічних і поетикальних «викликів» (О. Галич, Л. Мацевко-Бекерська, В. Пахаренко, М. Моклиця, Т. Денисова, Н. Висоцька, Т. Михед, М. Ткачук та ін.).

Дільтеєва тріада «переживання — експресія — розуміння» в новому онтологічно-рецептивному універсумі набуває частково кульмінаційних, максимально виявлених подієвих чи психологічних ознак. Зокрема, у контексті сприймання людини як антропологічної категорії та аксіологічної складової значення зацікавлення викликає роман «Страшенно голосно та неймовірно близько» («Extremely Loud and Incredibly Close», 2005) сучасного американського письменника Джонатана Сафрана Фоера. Два етапи цілісного процесу — моделювання та рецепції людини в художньому світі твору «дорослої» літератури про дітей (дитинство) — стають визначальними для пізнання особистості (інтуїтивно «іншої») — у призмі неоднозначного сприймання її в суспільстві та ще більше неоднозначному ставленні до неї.

Погоджуємося із У. Еко, що «з якоїсь точки зору все є відношенням часового та просторового сусідства або подібності з усім іншим» [Еко, 2001, с. 551]. Дитинство як феномен у цьому контексті набуває особливого змісту та рецептивно-інтерпретаційних перспектив. Оминаючи аспекти психологічного, вікового, світоглядного тощо сусідства, звернемося до винятково драматичної історії життя однієї із багатьох американських родин, що пережила «момент істини» і переступила «точку неповернення» у вересні 2001 року. Справді, «у глобальному розумінні літературно-художній твір є саме виявом такого унікального сусідства. Передусім він покликаний встановити чіткі межі між тим, що було чи є (тобто дійсним предметним світом), і тим, що з'явиться у свідомості читача (індивідуально окресленим світом фікційної предметності). Тому текстова матерія повинна володіти і власним голосом, аби артикулювати первинно наявний інтелектуальний чи онтологічний сенс та водночас запросити читача до естетичного діалогу» [Мацевко-Бекерська, 2008, с. 11–12].

Для артикулювання власного голосу Фоєровому текстові потрібні суголосні засоби, що забезпечать репрезентацію авторської уяви, зосередженої на житті однієї із американських сімей, що пережили страшну трагедію 11 вересня. Вочевидь, доречніше було б маркувати цю психологічну ситуацію як «не пережили» або «намагаються пережити». Існування тих, хто втратив близьких людей, стало якісно інакшим, «надшербленим», а для багатьох — і зовсім зруйнованим. Сім'я Шеллів переживає смерть батька: молодий та перспективний Томас Шелл був «того дня» на зустрічі в одній із веж-близнючок. Трагедію автор розглядає у фокусі сприймання дев'ятирічного Оскара, який тепер не має батька, а «тоді» так і не порозмовляв з ним по телефону. Проблема дитини «драматизується», а для читача набуває особливої напруги — через зображення її виняткових якостей: Оскар Шелл не просто відрізняється від інших, будучи «емоційно чутливим», але й осмислено і навмисно дистанціюється від навколишнього світу. Хлопчиків, чий світоглядний горизонт «рябить» безліччо

захоплень — серед яких колекціонування, винаходи, дизайн прикрас, ювелірних виробів, комп'ютерне консультування, пристрась до ентомології, астрономії та археології [Фоєр, 2015, с. 110], — складно стати частиною світу, де ніхто не помічає загадковості речей, подій та явищ. Єдиною людиною, яка вміла «згладити протистояння» Оскара та світу, був його батько. Після 11 вересня гра закінчилася — ніхто не розкаже Оскару про Шостий округ, не організує для нього справжньої експедиції у Центральному парку, не зашифрує йому послання у газетній статті. Несправедливим видається примха долі — залишити зовсім непідготовленим до життя та дуже самотнім маленького хлопчика у великому світі.

Проте життя дитини триває, і, напевно, татова любов дає Оскарові шанс — стати хоча б трохи ближчим до мами, бабусі, людей довкола. Ключик, знайдений у синій вазі в комірці, запускає своєрідну фугу — фугу життя, пригод, спілкування та відкриттів. Допитливий і наполегливий підліток зможе, нарешті, пізнати свою індивідуальність, те, що, за словами Пітера Баррі, «надійно сховане всередині нас, нашу унікальну „сутність“» [Баррі, 2008, с. 27].

Дві ключові метафори формують смислову рамку роману. Хлопчик сприймає світ у своєрідний науковий спосіб — Оскар Шелл бачить та сприймає кожну непомітну пересічному оку дрібничку крізь сенсові призми: «СТРАШЕННО» та «НЕЙМОВІРНО». Скажімо, нерозуміння Оскаром вчителя джу-джитсу унеможливило для дитини цей вид спорту: «— Удар мене між ніг, — наказав він мені. Я **страшенно** розгубився. — *Excusez-moi? — перепитав я*» [9: 8]. Відзначена самим Оскаром його «емоційнотливість» [Фоєр, 2015, с. 224] надає всьому, що з ним трапляється, особливої напруги та «яскравості»: «Досить дивно, що я можу гарно виконувати «Політ джмеля», тому що місцями там треба грати **неймовірно** швидко, а для мене це поки **страшенно** важко, бо ще не дуже добре розвинені зап'ястки» [Фоєр, 2015, с. 9]. Невпевнений у собі Оскар наче свідомо вибрав своєрідний спосіб інтерпретувати трагедію, що сталася з його сім'єю: просіюючи все довкола крізь «СТРАШЕННО»-«НЕЙМОВІРНО» сито, хлопчик робить світ ареною для гри уяви. Ідучи в лімузині на «несправжній» похорон батька (тіла не знайшли), Оскар обдумує нові можливі винаходи: «Між іншим, якщо вигадати **страшенно** довгі лімузини, то водії взагалі б не знадобилися. Люди сідали б у машину, проходили по салону і виходили б через передні двері, опиняючись одразу там, куди хотіли приїхати» [Фоєр, 2015, с. 12], а звертаючись думками до безглуздої смерті батька, фантазує, яким ще чином, окрім «жилетки з пташиного корму» [Фоєр, 2015, с. 7], можна було б його врятувати: «Припустімо, хочете ви поїхати на дев'яносто п'ятий поверх; натискаєте на кнопку, і до вас приїжджає дев'яносто п'ятий поверх! Це могло б виявитися **страшенно** корисним винаходом, бо тоді, якби ви були на дев'яносто п'ятому поверсі, а літак врізався нижче, будинок сам опустив би вас на землю, і ніхто не постраждав би...» [Фоєр, 2015, с. 10].

Вигадка, фантазія та постійне «гостре» емоційне «обдумування» світу стає єдиним прихистком для самотнього Оскара. Хлопчик постає у романі не єдиним самотнім персонажем — самотня мама, яка (чому?) не побивається за татом (принаймні Оскар цього не бачить), одинока від життєвих ударів, втрат і образ бабуся, яка врешті напише онукові «лист свого життя», мовчазний та самотній від власноруч зруйнованого життя/життів дідусь Томас. Знайомство з багатьма людьми та їхніми життєвими історіями в пошуку своєї власної не допомогло Оскарові стати безтурботним хлопчиком-бешкетником, головною проблемою якого була б сварка з однокласником (=нормальною дитиною). Особливо слід відзначити небажання героя бути «таким самим» — звичайним, пересічним, неproblemним — його «інакшість» стала своєрідним спадком від батька, теж трохи дивакуватого, але надзвичайно рідного.

Поетика роману вияскравлює акценти на емоційній готовності підлітка бути близьким з рідною людиною. Знаємо, що цією людиною зумів стати тільки тато. Ментально самотня дитина знайшла у постаті батька все необхідне для свого існування — тепло, затишок, захист, спокій: «Я підсунувся **неймовірно** близько до нього, так що майже ткнувся носом йому в пахву» [Фоер, 2015, с. 22]. Насилу розірваний такий неймовірно міцний зв'язок батька з Оскаром (радіше, Оскара з батьком) помножив цю необхідність бути «неймовірно близько» і водночас поглибив нічим/ніким/ніяк не заповнювану порожнечу в дитячій душі. Непоодинокими є перебільшені та загострені почуття, відчуття, переживання Оскара, що є передусім відгуком на його страхи та тривоги: «Я часто плачу, особливо наодинці. Мені **страшенно** важко примусити себе ходити до школи. А ще я не можу ходити з ночівлею до друзів, бо **неймовірно** панікую у відсутності мами. Я не дуже добре ладнаю з людьми» [Фоер, 2015, с. 224]. Страх вирости чи «провести цілу вічність у малому замкненому просторі під землею» [Фоер, 2015, с. 188], «**страшенно** гучність песимістичних речей» [Фоер, 2015, с. 259] ускладнюють життя «**страшенно** сміливого» [Фоер, 2015, с. 188] хлопчика, проте приємні моменти буденного життя він також відзначає «перебільшено влучно»: «Я **неймовірно** нервував, але старався зберігати спокій і грав, як не дивно, **страшенно** майстерно. Я це знаю, бо в кінці люди аплодували стоячи, від чого я почувався на сто доларів» [Фоер, 2015, с. 156]. Тому, вочевидь, ідеться не про песимістично налаштовану на життя дитину-підлітка, а про хлопчика, який все сприймає-переживає-розуміє «ДУЖЕ». Попри успіх на сцені та приємні емоції через задоволених глядачів, велику кількість та підтримку особистих Оскарових глядачів-Блеків інтенційно закладена самотність героя виразно промовляє до читача: «Того вечора на сцені, під черепом, я почувався **неймовірно** близьким до Всесвіту, і водночас **страшенно** самотнім» [Фоер, 2015, с. 158]. Необхідні кожній людині визнання та похвала — далеко не все для «дорослої дитини». Можливо, присутність мами,

її зачарування сином, явна скорбота за чоловіком згладили б психологічну травму, що виникла, укоренилася та розвинулася у свідомості сина. Хоча варто припустити, що лише самотійно пережита Оскаром драма здатна «уможливити» для нього світ у власній самоекзистенції.

Водночас «НЕЙМОВІРНО» та «СТРАШЕННО» допомагають зробити сприйнятий світ для дев'ятирічного підлітка важливим та цінним: він стає справжньою людиною — не порожнім обивателем світу збагачення, а вдумливим жителем вічного світу, де цінними є вміння переживати, боятися, плакати та дарувати радість іншим людям. У цьому Оскар досягнув небачених успіхів: він став тим, у кому бабуся знайшла своє продовження та підтримку: «Бабуся виглянула з вікна і приклала свою рацію **неймовірно** близько до губ, від чого звук став нечітким» [Фоер, 2015, с. 74]. Упродовж багатьох років самотня жінка ховала в собі біль та скорботу за пережитим та непережитим, допоки не поділилася своєю історією з онуком. Осиротіла бабуся, як і Оскар, не перебільшувала світу, а жила ним перебільшено: «Ми провели той день разом. Увесь час мені хотілося його торкнутися. У мені боролися **страшенно** сильні почуття до нього, хоч я не бачила його стільки років» [Фоер, 2015, с. 86].

Важливим персонажем, який здобув новий життєвий горизонт завдяки Оскарові, є сусід Блек. Жодного разу за багато років надзвичайно цікава особистість, містер Блек, не виходив з квартири. Переживши обидві світові війни, маючи величезний досвід, склавши надвелику картотеку з іменами людей, яких або про яких він щось знав, літній пан видається Оскарові (та й читачеві) дуже нещасним — він не має кому про це все розповісти. Продумана мамою Оскара випадковість з ключем дає не лише хлопчику шанс «вплутатись» у цікаву нью-йоркську пригоду, але й Блеку — шанс ще трохи пожити поміж/серед/задля інших. «Тоді абсолютно нізвідки за вікном пролетіла зграя птахів — **страшенно** голосно і **неймовірно** близько. Їх було десь із двадцять, мабуть. Може, більше. Але вони здавалися єдиним цілим, бо якимось чином абсолютно точно знали, що робити. Містер Блек схопився за вуха і видав якісь незрозумілі й дивні звуки» [Фоер, 2015, с. 184] — Оскар подарував сусідові не лише слух, а й цілий, сповнений голосом, світ.

Чи не одним із кульмінаційних сегментів є та частина художнього нарративу, у котрій самотній малий Шелл, не усвідомлюючи того, допоміг дуже важливій людині свого життя, тому, хто розпочав «марафон самотності», задав координати існування одинокої «площини Шеллів» — своєму дідусеві Томасу: «Я побачив чоловіка. Він мовчав, але чомусь я одразу зрозумів, що він не грабіжник. Він був **неймовірно** старим, а лице у нього <...> видавалося похмурим, навіть коли він не хмурився» [Фоер, 2015, с. 261]. Бабусин Квартирант, в існування якого Оскар вперто вірив, попри скептицизм своєї мами, почув найціннішу для себе історію — історію свого онука, того, чия постать завжди нагадуватиме про втрачене, але водночас

надасть сенсу тій частині життя, що залишилася: «Коли я розповідав Квартирантові свою історію, він безперестанку кивав і не зводив із мене погляду. Він так невідривно на мене дивився, що я навіть засумнівався у тому, що він взагалі мене слухав. А може, він намагався почути щось **неймовірно** тихе під моїми словами, наче металошукач, от тільки з правдою замість металу» [Фоер, 2015, с. 281]. Надійний мур, що закривав / ховав Оскара від світу (не ворожого, не дружнього, просто — світу збоку/окремо/десь/іншого), враз розступився, щоб дати прихисток ще одній парі самотніх очей.

Непрості стосунки героя з мамою посилюють сприймання внутрішньої порожнечі матері та сина: «— Мам? — Що, Оскаре? — Я йду гуляти. — Добре. — Я буду пізніше. — Добре. — Я не знаю, коли саме. Можу повернутися **страшенно** пізно. — Добре» [Фоер, 2015, с. 321]. Тільки фінал роману відкриває ще одну таємницю (ймовірно, здогадається й Оскар): насправді, мама не байдужа до свого горя та життя сина, вона органічно та правильно моделює новий калейдоскоп існування «страшенно-неймовірно» (дивної) сім'ї Шеллів.

Два рівноважливі наративи здобуваються в художньому світі роману: розгортання сюжету синхронізоване з рецептивним моделюванням. Приватний читацький дискурс зближується — віддаляється з інтенцією: визнання того, що жодних змін песимістично налаштована інакша від світу дитина не зазнала, є сприйманням того шляху, перед яким життя поставило дитину із ще не сформованою психікою, але чітким світоглядом: «Я не вірю в Бога, але я вірю в те, що все в житті **страшенно** складно, а її погляд (мами) — прим. наша — Р.К.) в ту мить був складнішим за все на світі. Але він був водночас і **неймовірно** простим. У моїй реальності вона була лише моєю мамою, а я був лише її сином» [Фоер, 2015, с. 363]. Вочевидь, Оскар саме завдяки небайдужій матері (яка влаштувала для сина цікаву семимісячну пригоду знайомства зі світом) все ж зуміє навчитися жити серед простих речей складного світу.

Омовлений М. Зубрицькою «внутрішній час людської свідомості» [Фоер, 2015, с.181] руйнує часову лінійність, причому минуле, сучасне та майбутнє сплітаються в складне буттєве мереживо. Цю тенденцію репрезентує також історія Оскара в пошуку самого себе. Період його життя, представлений автором, стає одночасним перебуванням і героя, і читача одразу в трьох вимірах. Одне і те саме запитання, поставлене автором у другому, шостому та десятому розділах, — «Чому я не там, де ти?» [Фоер, 2015, с. 25, с. 120, с. 289] — «вихоплює» читача з нібито вже звичної для нього атмосфери страждань та переносить у ще більші. Проте, пройшовши шлях переживань людей різних поколінь (бабусі та дідуся, які через надто «голосне мовчання» втратили одне одного, мами, яка втомила від власної скорботи та докірливого погляду сина, тата, який ніколи не пізнав свого батька, багатьох нью-йоркців Блеків, які кожен у свій спосіб

позбулися можливості бути щасливими), читач разом із головним героєм переконаний, що після навіть такого страшного тягара за спиною ні сьогодні, ні завтра не буде. Справді, Дж. С. Фоер спробував та зумів «схопити цю «позачасову теперішність» і відкрити її на прийдешність завдяки присутності в їхній структурі якогось незмінного ядра, тієї серцевини, що ефективно функціонує у всі часи...» [Зубрицька, 2004, с. 123]. У романі «Страшенно голосно і неймовірно близько» самотність виконує роль тієї константи, що центрує довкола себе людські долі, трагедії, переживання, втрати, здобутки.

Погоджуємося, що «читання відображає структуру розширення досвіду настільки, що ми повинні тимчасово відмовитися від ідей та настанов, які оформлюють нашу індивідуальність перед тим, як ми приступаємо до набуття досвіду ще непізаного нами світу через літературний текст. Але саме в тому процесі з нами «щось» відбувається. Те «щось» потрібно детальніше розглянути, особливо тоді, коли включення «невідомого» до сфери нашого досвіду затемнюється досить простою ідеєю в літературній дискусії, а саме процес абсорбування непізаного світу розцінюється як «ідентифікація» (курсив автора) читача з тим, що він читає» [Ізер, 2001, с. 363]. Отож, рецептивний парадокс Фоєрового роману визначається потребою прийняти непросте рішення — чий, власне, горизонт розширюється? На шляху пошуку відповіді про знаходження ключового моменту смислотворення автор пропонує єдино можливий засіб — абсолютно по-різному моделюючи співвідношення понять «страшенно» та «неймовірно», він так само по-різному закорінює рецепцію та інтерпретацію. Аджі перипетійні повороти майже детективного пошуку ключа трансформують функцію протагоніста, долучаючи до «товариства Оскара» щоразу більше тих, кому близькі смисли «страшенно»/ «неймовірно», для кого такий погляд на світ і себе у світі виявляється найбільш потрібним та очікуваним.

Список використаних джерел

1. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія. К.: Смолоскип, 2008. 360 с.
2. Бовсунівська Т. Основи теорії літературних жанрів. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 519 с.
3. Еко У. Надінтерпретація текстів // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 549—563.
4. Зубрицька М. Homo legens : читання як соціокультурний феномен. Львів : Літопис, 2004. 352 с.
5. Ізер В. Процес читання, феноменологічне наближення // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів : Літопис, 2001. С. 349—366.
6. Мацевко-Бекерська Л. В. Українська мала проза кінця ХІХ — початку ХХ століть у дзеркалі наратології. Львів : Сплайн, 2008. 408 с.
7. Фесенко В. Кіт у чоботях, або Фрагментарні роздуми на теми французької літератури останнього десятиліття // Всесвіт. 2003. № 5—6. С. 139—145.
8. Фоер Дж. С. Страшенно голосно і неймовірно близько. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2015. 384 с.